

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЗВЕСТИЯ НА ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
Книга XXXV

ИНФОРМАЦИОННА СТРУКТУРА НА БЪЛГАРСКОТО ИЗРЕЧЕНИЕ С ОГЛЕД НА ПОДЛОГА¹

Елеонора Йовкова-Шии
Университет Тояма, Япония

THE INFORMATION STRUCTURE OF THE BULGARIAN SENTENCE IN RELATION TO THE SUBJECT

Eleonora Yovkova-Shii
University of Toyama, Japan

Резюме. В тази студия се разглежда проблемът за подлога и неговата реализация в информационната структура на българското просто съобщително изречение в писмената реч. Основният проблем, който ще направим опит да анализираме тук, е как прагматичните роли топик и фокус се разграничават/реализират при подлога и какви фактори влияят за разграничаването/реализацията на прагматичните функции на подлога. За целта се разглежда взаимовръзката между синтактична структура (словоред) на изречението, формални особености на подложното име с оглед на категорията определеност и информационна структура на изречението.

Ключови думи: информационна структура, словоред, подлог, топик, фокус, съобщително изречение, писмен език

Abstract. This paper deals with the problem of the subject and its realization in the information structure of the Bulgarian simple declarative sentences in the written language. The main problems which this paper will make attempt to investigate, are how the pragmatic roles topic and focus are mapped on the subject, and what factors determine the distinction/realization of the pragmatic roles of the subject. For the purpose of the analysis, we will examine the interface of syntactic structure (word order) of the sentence, formal features of the subject noun in relation to the category of definiteness, and information structure of the sentence.

Keywords: information structure, word order, subject, topic, focus, declarative sentence, written language

---

¹ Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0): <http://creativecommons.Org/licenses/by/4.0>.

1. Въведение

Въпросът за информационното структуриране на изречението придобива все по-голямо значение в лингвистичната литература. Много изследвания са посветени на него и в българския език (Рудин/Rudin 1986, Ницолова/Nitsolova 2001, Кръпова/Krapova 2002, 2004, Тишева, Джонова/Tisheva, Dzhonova 2002, 2006, Тишева/Tisheva 2007, 2009, 2013). Настоящата студия разглежда въпроса за реализирането на подлога в информационната структура на българското просто съобщително изречение в писмения език, един проблем, който според автора се нуждае от допълнително изследване. Единственото задълбочено изследване по този въпрос принадлежи на Иванчев/Ivanchev (1957), който прави опит да представи взаимовръзката на прагматичните функции на подлога, словоредата и категорията определеност от гледна точка на теорията за актуалното членение на изречението, но неговото изследване и до днес остава като че ли изолиран опит в тази област.

Причините да се занимаем с писмената реч са следните: първо, в сравнение с устната реч, на която са посветени многобройни изследвания, на писмената реч се обръща значително по-малко внимание; второ, в писмената реч липсва възможността за разграничаване на прагматичните роли на основата на прозодични фактори, които играят значителна роля в устната реч, и въпросът е как се реализират и разграничават прагматичните роли на подлога в писмената реч.

За целта на изследването ще разгледаме взаимовръзката между синтактична структура (словоред) на изречението, формални особености на подложното име с оглед на категорията определеност (членувана форма, нечленувана форма, форма с *един*) и информационна структура на изречението.

Студията е структурирана по следния начин. В част 2 се представят целта и методиката на изследването. Част 3 е посветена на проблематиката на разглеждания въпрос. В част 4 се дефинират някои основни термини, използвани в това изследване. В част 5 е представен анализът на разглеждания проблем. В част 6 се правят изводи и заключения.

2. Цел и методика на изследването

Предишните изследвания, посветени на въпроса за информационното структуриране на българското изречение, се фокусират главно върху устната реч. Писмената реч е засегната значително по-малко в тях. Досегашните изследвания отделят значително внимание на проблеми, свързани с информационното структуриране на допълнението, като топикализация, дислокация, удвояване и т.н, а въпросът за подлога се разглежда дотолкова, доколкото някои от проблемите, касаещи допълнението, се отнасят и до подлога. Така също, с малки изключения (Ницолова/Nicolova 2001, Кръпова/Krapova 2002), не се засяга достатъчно въпросът за типовете фокус (информационен, контрастен и др.) и тяхната реализация при синтактичното структуриране на подлога.

Това изследване не си поставя за цел да разреши въпроса за реализацията на подлога в информационната структура на изречението в писмената реч, а по-скоро ще се опита на базата на примери от писмени източници (литература, преса и др.) да разгледа какви факти предоставят писмените текстове по въпроса и доколко наблюденията, направени за устната реч, биха могли да бъдат валидни и за писмената. В този смисъл изследването има не толкова теоретичен, колкото дескриптивен характер. За разлика от предишните изследвания, това изследване няма да третира проблеми като топикализация или удвояване, а ще се занимае главно с проблема на реализацията на подлога в синтактичната структура на простото изречението с оглед на прагматичните функции.

Както е известно, в българския език няма строги ограничения за позицията на подлога и той може да бъде реализиран както превербално (начално), така и поствербално (крайно). Също така, като цяло прагматичните роли тема и рема не подлежат на синтактични ограничения. От гледна точка на детерминираността и превербалният, и поствербалният подлог могат да бъдат както маркирани, така и немаркирани с оглед на категорията определеност. По този начин основният въпрос, който изниква, е каква е възможността за разграничаване на прагматичните роли топик и фокус при подлога и от какви фактори се обуславя това разграничаване.

Целта на изследването е да се установи дали съществува закономерност при реализацията на дадена прагматична роля на подлога в определена позиция и ако такава съществува, какви са формалните или синтактични механизми за разграничаването на прагматичните роли при подлога в писмения език. За целта на изследването ще разгледаме: 1. дистрибуцията на подлога в изречението (превербална/поствербална); 2. формалните особености с оглед на детерминираността на подлога във всяка от позициите; 3. прагматичните роли (топик, фокус) на подлога във всяка от позициите. В тази връзка въпросите, които изследването си поставя, са следните:

- 1) Възможно ли е да се говори за канонична позиция на подлога според прагматичната роля?
- 2) От какви фактори се обуславя реализирането и разграничаването на прагматичните роли на подлога в писмената реч?
- 3) Допринася ли в някаква степен категорията определеност за реализирането и разграничаването на прагматичните роли на подлога в писмената реч?

3. Проблематика на разглеждания въпрос

Езиците притежават форми и структури, чиято реализация зависи от фактори на информационната структура (Брьоел, Гьобел, Тиел/Breul, Göbbel, Thiel 2010: 1), и така както езиците се различават по начина, по който подреждат елементите на изречението, така те се различават и по начина, по който маркират структурно прагматичните роли топик и фокус. Два основни фактора засягат

реализацията на прагматичните роли: контекстуална зависимост, отговаряща на типа информация (нова/стара), и комуникативен динамизъм.

Подреждането на елементите в изречението може да се определя както от синтактичните им функции, така и от тяхната прагматична значимост. Както е известно, съществуват паралели между информационната и синтактичната структура на изречението. Основание за това са идеите на Рици/Rizzi (1997, 2001) за йерархията в подреждането на елементите от двата типа структури:

Vmatrix....[ForceP Force [TopP Topic [FocP Focus [TopP Topic [FinP Finiteness [IP ....]]]]]].

В някои езици подреждането на елементите в изречението следва строго синтактичните функции на конституентите и редът на подреждане на конституентите не може да бъде свободно променян. По тази причина някои от тези езици (напр. японският) са изградили формални средства за маркиране на прагматичните роли. Българският език има свободен словоред и като останалите славянски езици притежава богата система от лингвистични средства (фонетични, морфологични, синтактични, лексикални) за изразяване на информационната структура и информационното структуриране е предмет на взаимовръзка на граматиката, семантиката и прагматиката. Както се сочи (Тишева, Джонова/Tisheva, Dzhonova 2006: 232), обаче, трудно е да се говори за универсално средство за маркиране на елементите на информационната структура, а по-скоро може да се посочат предпочитани или по-често прилагани езикови механизми. Един от тези начини е словоредът. Словоредът и актуалното членение са свързани помежду си: словоредът е едно от средствата за означаване на актуалното членение, а актуалното членение е един от факторите², определящи мястото на отделните елементи, изграждащи изречението (Тишева/Tisheva 2013).

Редът на конституентите в изречението е свързан както с формалната организация на изречението, така и с начина, по който се структурира информацията (Георгиева/Georgieva 1974, 1987, Тишева/Tisheva 2013). Независимо от факта, че позицията на конституентите в българското изречение може да бъде свободно променяна, свободата на словоред в българския език не означава „абсолютна свобода“ на подреждане на конституентите и редът на конституентите се определя до голяма степен от тяхната прагматична значимост (Тишева/Tisheva 2009, 2013), а промените спрямо основния модел са подчинени на определени ограничения, свързани със синтактичната структура или с изграждането на дискурса (Тишева/Tisheva 2013). Както твърди Рудин/Rudin (1986: 19), функционалните роли топик и фокус играят по-важна роля, отколкото синтак-

---

² Върху подреждането на елементите вътре в отделните фрази, както и върху избора на опорен/приемащ елемент за клитиките влияние оказват фонологични фактори. В други случаи, например при атрибутивни пояснения, словоредът зависи от граматични фактори.

тичните роли за подреждането на елементите в изречението. По тази причина българският се класифицира като дискурсно конфигурационен език (*discourse configurational language* – Кръпова/Крарова 2004), т.е. език, в който прагматичните роли топик и фокус са свързани с определена синтактична позиция. Тишева/Tisheva (2009: 245) и Геберт/Gebert (2009: 315) потвърждават идеята, че в прости декларативни изречения словоредът придобива дискурсна значимост (*discourse prominence*). По този начин различните словоредни модели са натоварени да изразяват и различен тип информация.

Най-естественият начин на подреждане на конституентите в изречението е от позната, стара информация към нова (Иванчев/Ivanchev 1968: 42) и по този начин най-естествено е началният подлог да бъде топик³. При каноничния словоред (от типа SVO) разгръщането на информацията от познато към ново съвпада с основния синтактичен модел на изречението, следователно каноничният словоред се контролира от синтактичната структура. Неканоничните синтактични конструкции се обуславят от комуникационните функции на дискурса и служат за маркиране на информационния статус на различни елементи от изречението. Съществуват различни синтактични механизми за маркиране на прагматичните роли (премествания на конституенти, дислокации, премествания в позиции извън формалната структура (напр. при т.нар. външен топик)).

Началният подлог не е задължително да бъде топик. Също така топикът не е необходимо да стои в началото на изречението. И топикът, и фокусът могат да се разполагат както в лявата, така и в дясната периферия на изречението (вж. напр. Тишева/Tisheva 2009: 245). От тук произтича въпросът какви фактори обуславят линейризацията при подлога и как е възможно да се диференцират прагматичните роли на подлога в писмения език.

В това изследване ще се опита да разгледаме въпроса за позицията на подлога с оглед на прагматичната роля. Ще наблегнем и на въпроса за ролята на граматичната категория определеност при изразяване на прагматичните аспекти на езика. Независимо от факта, че определеността не е решаващ фактор в информационното структуриране на изречението (Фезенмайър/Fesenmeier 2009: 233), както Васева-Кадънкова/Vaseva-Kadankova (1980: 119–120) посочва, актуалното членение може да се реализира и с помощта на членуването. В тази връзка би било от интерес да се проследи релеванността на категорията определеност при прагматичната реализация на подлога поради факта, че този въпрос почти не е разглеждан в предишните изследвания.

---

³ Традиционното деление на конституентите в изречението спрямо информационната структура се определя като тема – рема (за българския език вж. Иванчев/Ivanchev 1957, 1968), но в съвременната лингвистика се предлагат и други класификации: топик – коментар, топик – фокус, стара информация – нова информация (вж. Ван Валин/Van Valin 1993, Примус/Primus 1993, Ламбрехт/Lambrecht 1994, Ницолова/Nicolova 2001). В нашата студия вместо тема ще бъде използван терминът „топик“. За терминологията вж. по-подробно част 4.

4. Терминология

Преди да пристъпим към анализа на данните, ще направим някои уточнения във връзка с термините, използвани в това изследване. Както бе посочено (бел. 3), традиционно, когато се говори за актуално членение на изречението, се използват термините „тема“ и „рема“, но в това изследване ние ще предпочетем термините „топик“ и „фокус“ (Халидей/Halliday 1967: 1985), които до голяма степен се припокриват с конотацията на тема (нещо дадено, известно или стара информация) и рема (нещо ново). Терминът „тема“ се използва в някои изследвания и в значение на „въвеждане на нов референт в дискурса, бъдещ топик“ (Хокет/Hockett 1958, Рейнхарт/Reinhart (1981), което е различно от конотацията на термина „топик“, използван в това изследване.

Както се знае, всяко изречение съдържа нещо ново, т.е. фокус, но не всяко изречение притежава топик и съществуват т.нар. безтопикални изречения. Когато в изречението няма топик, цялото изречение представлява нова информация или фокус.

Както сочат например Ницолова/Nicolova (2008) и Тишева/Tisheva (2013), от гледна точка на комуникативния процес термините „стара информация“ и „нова информация“ трябва да се прецизират, като се поясни за кого от участниците информацията е стара или нова. С оглед на детерминацията Ницолова/Nicolova (2008) определя формите с определителен член като носещи информация, позната както за говорещия [б.а. – пишещия], така и за слушателя [б.а. – читателя], неопределените форми, носещи информация, непозната както за говорещия [б.а. – пишещия], така и за слушателя [б.а. – читателя], формите с *един*, носещи информация, позната само за говорещия [б.а. – пишещия]. Наред с това трябва да се отчита и влиянието на дискурса за определяне на информационната стойност. Така например стара по отношение на дискурса е информацията, която експлицитно присъства в предходния дискурс, а стара за слушателя е информацията, която се предполага, че той вече притежава, независимо дали тя е представена, или не в актуалния дискурс. Освен това трябва да се прави разлика и между нова информация изобщо и нова, неактуализирана информация само в момента на изказването. Това разграничаване е важно за категоризирането на типовете фокус. Киш/Kiss (1998) разграничава два вида фокус, които нарича информационен и идентификационен фокус (съответстващи на фокус на новата информация/широк фокус и контрастен фокус/тесен фокус).

5. Анализ

5.1. Топик

Делението на информацията, предавана чрез конкретното изказване, на тема и рема или на топик и фокус отразява естественото развитие на комуникацията от дадено (тема/топик или стара/позната информация) към ново (рема/фокус или нова информация).

Позицията на топика се свързва с периферията, т.е. с началото или с края на изречението (Тишева, Джонова/Tisheva, Dzhonova 2006). В българския език се говори за различни механизми за топикализация (дислокация, преместване, външен топик), но в това изследване ние ще спрем внимание само на проблема за преместването на подлога. Също така само ще отбележим някои особености на удвояването на подлога, но няма са се занимаем подробно с този проблем, тъй като той, първо, вече е разглеждан подробно в други изследвания (Тишева, Джонова/Tisheva, Dzhonova 2006, Тишева/Tisheva 2013), и второ, не засяга директно проблемите, третираны в това изследване.

Сочи се (Халидей/Halliday 1967, Гундел/Gundel 1988) обща съотнесеност между топик и по-предна, т.е. лява позиция в изречението. Когато подлогът е топик, подреждането на елементите следва принципа на прогрес от дадено към ново (Антиучи, Чинкуе/Antinucci, Cinque 1977, Гивон/Givon 1984). Също така се посочва (Case/Sasse 1995: 1065), че в езиците по-често срещани са топикални подлози и че подлозите обикновено изразяват стара информация. При спокойно излагане, т.е. при неутрален словоред, подлогът най-често изразява темата и заема челно място в изречението като основен негов елемент в синтактично и семантично отношение (Иванчев/Ivanchev 1957, Васева-Кадънкова/Vaseva-Kadankova 1980). Когато подлогът означава стара информация, т.е. свързва се с изразяване на топика в информационната структура, и заема каноничната лява позиция в изречението, тези комуникативно-прагматични и структурни особености предполагат, че върху подложната фраза няма да се прилагат синтактичните механизми за маркиране на топика – преместване или дислокации. Тъй като познатата информация предполага и възможност за идентификация (Лайонс/Lyons 1999), което е един от основните семантични признаци на детерминираността, топикалните подлози са най-често определени. Ако се обърнем към данни от писмената реч, ще установим, че определеността и началната позиция до голяма степен са критериите за подлога топик, като например в (1).

(1) От стаята, която служеше едновременно за спалня и трапезария, лъхаше свежа еснафска простота и грижливо чувство за ред, сякаш предметите не можеха да мръднат от местата си. *Железните кровати* с пиринчени топки бяха покрити с дебели шарени черги. *Хасените калъфи на възглавниците* издаваха дъх на синка и гладене. *Дъските* имаха розов оттенък, понеже всяка седмица се изтъкваха със счукани керемиди. (Димитър Димов, *Тютюн*)

Когато името е начално и определено, най-естествено е то да се интерпретира като топик, и по този начин може да се каже, че в българския език определеността и началната позиция са механизми за разграничаването/маркирането на подлога.

Освен формално-структурните особености, реализирането на начален подлог топик би могло да се свърже и с още няколко прагматично-текстови особености, като връзка с предишния контекст (2, 3), натуралност изказването да започне с нещо познато за участниците в дискурса (4), универсални познания (5) и т.н.

(2) Имало време *един цар*. *Царят* имал двама сина.

(3) *Часовникът* на стената тъкмо в този миг шракна, вдигнах глава. *Големата стрелка* още трептеше върху цифрата осем.

(Александър Карасимеонов, *Двойна игра*, 1982; <https://chitanka.info/authors>)

(4) *Премиерът* ще замине на посещение във Франция.

(5) *Земята* е кръгла.

Удвояването на подлога с лично местоимение също така се сочи като едно от средствата за топикализиране на този аргумент (Тишева, Джонова/Tisheva, Dzhonova 2006), но тази синтактична особеност е присъща по-скоро на разговорната, а не на писмената реч и поради това няма да бъде разглеждана подробно в настоящото изследване.

(6) *Тя майката на Иван* ще дойде после.

Посочва се също, че при удвояването двата конституента не е задължително да се намират в съседство, като например в (7).

(7) *Тя* се върна *жената*.

Рудин/Rudin (1985) отбелязва и случаи, при които липсва удвояващ елемент, т.нар. незадължително изразяване на подлога с лично местоимение (pro-drop).

(8) (*То*) Заспало беше *детето*.

Такива примери обаче, по наше мнение, могат да имат различна интерпретация, не непременно свързана с изпадането на удвояващото лично местоимение, а по точно като преместване на подлога в дясната периферия (Заспало беше *детето*).⁴ От друга страна, се изтъква (Тишева/Tisheva 2009), че примерите без местоименен подлог могат да се анализират и като движение на глаголната фраза пред подлога, а не като преместване на подлога надясно. Проблемът за преместването на подлога ще бъде разгледан подробно в следващата част.

Както бе споменато, най-естествено е подлогът топик да заема начална позиция в изречението и да е маркиран с пълен член. В редица изследвания обаче се посочва, че не е задължително топикът да е елементът, който заема първата позиция в изречението, и по този начин не съществуват ограничения за позицията на подлога. Иванчев/Ivanchev (1957), например, дава следния пример с поствербален подлог топик⁵.

---

⁴ Както сочи Тишева/Tisheva (2009, 2013), преместванията и дислокациите се различават по две много важни особености: при преместванията позицията, от която тръгва елементът, остава незаета, докато при дислокациите на мястото на преместения елемент се появява удвояващо кореферентно местоимение (подлог или допълнение); при дислокациите преместеният елемент образува самостоятелна интонационно обособена фраза.

⁵ Подлог експозиция според Иванчевата терминология.

(9) Пее *красивата жена*.

Единствената възможност да се провери топикалността на подлога в (9) е чрез въпросително изречение като в (10). Както се изтъква (Тишева/Tisheva 2001, Тишева, Джонова/Tisheva, Dzhonova 2002), въпросителните частици и въпросителните думи играят определена роля на ниво информационна структура.

(10) Какво прави[Ф] *красивата жена*[Т].

Проблемът в този случай е дали най-естественият отговор на (10) е (9), а не (11) с начален подлог.

(11) *Красивата жена* пее.

Могат де се намерят обаче примери с поствербален подлог, за който е възможно да се твърди, че е топик на базата на лексикално-структурни особености, като например (12).

(12) Ще си отиде ли някога *новият коронавирус*?
(*Дарик Нюз*, дигитално издание, 12.03.2020)

Както сочат Рудин и др./Rudin et al. (1999: 546), с въпросителната частица *ли* може да се провери елементът, който е фокус, и отгук следва, че ако горното изречение се разглежда с оглед на актуалното членение като изречение с двустранна структура топик – фокус, вербалният елемент, който съдържа въпросителната частица *ли* (*ще си отиде ли някога*), е фокусът, а останалата част на изречението, в този случай подлогът (*новият коронавирус*) е топикът. За изречението в (12) обаче според нас е възможна и друга интерпретация, а именно цялото изречение да се разгледа като нова информация.

Преместването на подлога от каноничната му начална позиция в дясната периферия е свързано с промени в комуникативната структура на изречението и ще бъде разглеждано в това изследване като начин за фокусиране (проблем, третиран в следващата част).

Друг въпрос, който засяга подлога топик, е дали подлогът топик може да бъде неопределен по форма. Твърди се (Иванчев/Ivanchev 1957), че топикът може да бъде предаван формално и чрез формите на името, маркирани с *един*. Тези форми и тяхното отношение към информационното структуриране на изречението не са достатъчно изучени⁶ и заслужават допълнително внимание. Иванчев/Ivanchev (1957: 504) твърди, че съществуват неопределени топикални подлози (подлози експозиция) с *един*, давайки следния пример:

---

⁶ Проблемът се крие и в това, че статутът на *един* като маркер за неопределеност е все още дискуссионен и няма единно мнение по въпроса.

(13) *Една красива жена* пее.

Той обаче посочва, че формите с *един* могат да функционират като експозиция само в начална позиция, но не и в крайна, както в (14).

(14) Пее *една красива жена*.

Станков, Иванова/Stankov, Ivanova (1989: 20) отбелязват нещо подобно, споменавайки, че при специфичната неопределеност, изразена с начален подлог тема, употребата на *един* е задължителна.

(15) *Едно дете* влезе и седна. / *Дете влезе и седна.

От друга страна, Ницолова/Nicolova (2008: 90) изтъква, че *един* се употребява, когато за първи път се представя неговият референт, т.е. *един* служи за въвеждане на нов референт в дискурса, като авторката дава следния пример:

(16) Кой се дави? – попита машинистът.

Едно дете под моста се дави! – каза момчето.

Както става ясно от (16), началният подлог с *един*, независимо че въвежда конкретен референт в дискурса, функционира по-скоро като фокус (фокус на новата информация/информационен фокус), а не като топик. Ако топикът се интерпретира като „въвеждане на нов референт в дискурса, бъдещ топик“, името с *един* в (16) е безспорно топик, но ако топикът се свързва само с изразяването на стара информация, както в нашата интерпретация, то би било трудно да се говори за топик при *едно дете* в (16).

По наше мнение е трудно да се твърди за топикални подлози при имената с *един* по причина, че липсват конкретни формални или структурни критерии за определянето на тези подлози като елементи, носещи стара/позната информация, и би било по-подходящо да ги класифицираме като маркери на фокуса в информационната структура на изречението (информационен фокус или цялото изказване да се третира като нова, фокална информация). Въпросът за фокуса ще бъде разгледан в следващата част.

5.2. Фокус

Както вече бе споменато, съществуват изречения без топик, но всяко изречение трябва да съдържа нещо ново, т.е. информация, която може да бъде потенциално обновена (Валдуви, Ендал/Vallduvi, Engdahl 1996: 469), или с други думи, фокус. За фокуса, както и за топика, съществуват различни дефиниции, но тук ще предпочетем дефинициите на Дик, Хенгевелд/Dik, Hengeveld (1997) и Ертескик-Шир/Erteschik-Shir (2007), според които фокусът е прагматична черта, изразяваща най-важната или отличителна информация, която обикновено е нова, а ако не е нова, препотвърждава информация, която адресатът притежава. В литературата се разграничават три вида фокус: информационен

(фокус на новата информация), контрастен (идентифициращ), всичко фокус (цялото изречение е нова информация). Както сочи Киш/Kiss (1998), разграничаването на информационен и контрастен (идентифициращ) фокус е от голямо значение, тъй като тези два вида фокус се различават както синтактично, така и семантично.

В българския език подлогът може да се съчетава както с топика, така и с фокуса. Също така подлогът фокус може да заема и начална, и крайна позиция в изречението и елементите в лявата периферия не е задължително да носят винаги стара информация. Маркирането на фокуса се осъществява главно с помощта на лексикални и прозодични средства, но съществуват и синтактични механизми за това. Неканоничните синтактични конструкции с преместени или дислоцирани елементи служат за маркиране на информационния статус на различни елементи от изречението. Тъй като подлогът обикновено стои пред глагола, тази изходна позиция предполага възможности за преместване на аргумента в дясната периферия, след глагола. Тишева, Джонова/Tisheva, Dzhonova (2006: 235) твърдят, че именно преместването на подлога в дясната периферия е израз на същинското преместване на подлога. Преместването на елементите от обичайното им (канонично) място пред глагола към нетипично (неканонично) място след глагола е процес, свързан с фокусиране. Тишева/Tisheva (2013: 41–42) изтъква, че аргументи за това, че преместването на подлога е свързано с топик – фокус конфигурацията, се откриват в изречения с глагола *съм*.

(17) Тука не са реални *проблемите*.

С оглед на гореспоменатите факти, изпъкват два основни въпроса.

1. На каква основа е възможно различаването на подлог фокус и подлог топик?
2. Съществуват ли функционални (семантични) различия между началния и крайния подлог фокус?

Що се отнася до първия въпрос, както сочи Васева-Кадънкова/Vaseva-Kadankova (1980: 121), разграничаването на темата и ремата в дадено изречение е труден проблем.

Както вече бе споменато, въпросителните изречения са донякъде ефективен критерий при определянето на топика и фокуса, но не и абсолютен критерий. Позицията в изречението също не е абсолютен критерий за определяне на прагматичните роли в българското изречение. Тук остава въпросът за формалните особености, т.е. има ли някакви формални черти, които биха ни помогнали да разграничим фокуса от топика. Би могло да се твърди, че неопределеността може да се разглежда като механизъм за идентифициране на фокуса или новата информация в изречението. Това твърдение обаче не означава обратното, т.е., че членуваните форми не могат да изразяват нова, фокусирана информация. Докато определеността сама по себе си не може да бъде показател за дадена прагматична роля, то неопределеността може да се посочи като формален показател за новата информация, фокуса.

Неопределените подлози могат да заемат както начална, така и крайна позиция, но в действителност неопределени подлози се срещат по-често в дясната периферия на изречението.

(17) *Кола* се вряза в участниците в демонстрация в Нюйоркския район Манхатан и рани 7 души. Зад волана на колата е седяла *жена*. (*Стандарт*, дигитално издание, 12 декември 2020)

(18) И докато аз го гледах с любопитство и страх, чудейки се какво да направя, по-едрият ме заговори:

– Добре дошла. *Гневен смях* го прекъсна.

(Евгения Матвеева, *Аз в звездния свят*, 1990; <https://chitanka.info/authors>)

(19) Изчезна *радост*, почерня *измъчен народ*.

(Елин Пелин, Напаст Божия. *Разкази / Гераците*. 1976)

(20) Чакаше ни *дълъг път* до следващия град. [...] Давеше ме *безгранична мъка*.

(Владимир Полянов, *Ръцете на приятеля*, 1974; <https://chitanka.info/authors>)

(21) Рано в зори полъхна *сух, хладен ветрец*. [...] В синкавия мрак на клоните изпърхаха *две гургулици*. [...] От листата се отрониха *едри капки роса* и звучно паднаха на земята. На края на едно клонче висеше *твърда, неузряла круша*. [...] По улиците трополяха *каруци с празни бъчви*.

(Ивайло Петров, *Мъртво вълнение*, 2005; <https://chitanka.info/authors>)

Най-естествената интерпретация за горните примери е те да бъдат разглеждани като изцяло нови изречения, при които липсва бипартицията топик – фокус. Второто изречение в (17) обаче би позволило интерпретация, при която фокусираният елемент да бъде подлогът (*Кой*[Ф]) е седял зад волана на колата[Т?], и би послужило за пример как фокусирането е свързано с преместване на подлога от каноничната му позиция в неканонична, крайна позиция.

Ако *един* се разглежда като маркер за неопределеност (вж. Маслов/Maslov 1956, Фридман/Friedman 1976, Нейлор/Naylor 1983, Стаменов/Stamenov 1985, Станков/Stankov 1995), то формите с *един* също биха могли да бъдат разглеждани като механизъм за фокусиране. За формите с *един*, с изключение на екзистенциалните изречения, където синтактичната структура определя крайната позиция на подлога (22), генеричните изречения, където подлогът обикновено заема начална позиция (23), и случаите, когато формите с *един* служат за въвеждане на нов референт в дискурса, при което за подлога е наложително да заеме начална позиция (24), не съществуват структурни ограничения.

(22) Имало едно време *един дядо и една баба*.

(23) *Един джентълмен* не би постъпил така.

(24) *Едно дете* влезе в стаята.

(25) Заговори ни *един американец*. Беше малко пийнал и търсеше с кого да поговори английски. (БНК)

(26) Той се обърна. Не видя никого в тъмнината и се върна назад. Вън го чакаше *един мъж*. (БНК)

(27) Той излезе, взе си багажа и продължи нататък. Прекоси цялото село, без да срещне жив човек, и когато вече започваше да се отчайва, чу зад гърба си тропот на конски копита. *Един дървар* караше разнебитена каруца. (БНК)

Изреченията с *един* в (25) и (26) биха могли да бъдат интерпретирани или като изречения с двуразделна структура топик елемент(и) и подлог фокус, отговарящи на въпроса *Кой ~ ?*, или като изцяло нови изречения, докато (27) е по-естествено да се разглежда като изцяло ново изречение, отговарящо на въпроса *Какво се случи?*.

Подлогът може да функционира като фокус и в каноничната си позиция. В някои изследвания напоследък позицията на подлога фокус се разглежда като механизъм за разграничаване на типовете фокус. Така например според Янинская/Janinskaĵa (2016) поствербалните подлози, или подлозите в дясната периферия, изразяват информационния фокус (според терминологията на Янинская широкия фокус), а подлозите в лявата периферия са двусмислени, т.е. те могат да изразяват както информационен, така и контрастен фокус (според терминологията на Янинская широк и тесен фокус).

Както стана ясно от (17)–(21), неопределените поствербални подлози, функциониращи като фокуси в изречението, изразяват информационния фокус (фокуса на новата информация). От друга страна, както сочи Янинская/Janinskaĵa (2016) или както се посочва в трудовете на Кръпова/Кгарова (2002, 2004) и Тишева, Джонова/Tisheva, Dzhonova (2006), с лявата периферия се свързва един специфичен вид фокусиране, при което се поражда контрастен/идентифициращ фокус. Този фокус не представя нова за пропозицията в изказването информация, а се отнася към зададена от конкретния контекст система от алтернативи, като сменя избора до една алтернатива, изразявайки новата информация индиректно. Тъй като каноничната позиция на фокуса не е началната позиция в изречението, изтъква се (Мере/Мереу 2009: 85), че изречения с начален фокус имат необикновен, емфатичен словоред, или както се сочи за българския, обратен словоред (Иванчев/Ivančev 1957).

Разграничаването на видовете фокус и въпросът за контрастния фокус при подлога са проблеми, недостатъчно засегнати в българската литература⁷, и се нуждаят от допълнителни наблюдения. В това изследване ние ще се спрем само

---

⁷ По въпроса за контрастния фокус дискутират Р. Ницолова и Ил. Кръпова (Ницолова/Nicolova 2001, Кръпова/Кгарова 2002, 2004), но техните наблюдения са част от дискусиите за информационната структура като цяло, а не засягат само подлога.

бегло на тези въпроси и ще оставим анализа на проблема за едно бъдещо изследване.

Една от основните причини според нас контрастният фокус да се свързва с лявата периферия, са неговите формални и функционални прилики с топика. Тези прилики карат някои учени да го наричат „топикален материал“ (Валдуви/Vallduví 1992). Формалната прилика в българския е определеността. Контрастният фокус обикновено е определен, тъй като той не изразява нещо ново поначало, а само препотвърждава информация, която се предполага да бъде позната и на адресата. Както е добре известно, с т.нар. *cleft sentences* → може да бъде проверен статутът на контрастния фокус (28, 29).

(28) Тези, които ще ходят на екскурзия, са (именно) *учениците от трети курс*.

→ (Именно) *учениците от трети курс* ще ходят на екскурзия.

(29) Формалната прилика между контрастния фокус и топика е (именно) *определеността*.

→ (Именно) *определеността* е формалната прилика между контрастния фокус и топика.

Фокусираните подлози в (28) и (29) не предават нова, неизвестна информация, а само конкретизират възможната алтернатива от вече съществуващи и известни алтернативи.

Както бе посочено, неопределеността може да бъде формален критерий за маркирането и разграничаването на фокуса, но определеността сама по себе си не може да бъде критерий за разграничаване на прагматичните роли, тъй като и топикът, и фокусът могат да бъдат определени. Определените подлози в лявата периферия освен топик и контрастен фокус могат да функционират и като информационен фокус (30).

(30) Кой плаща за екскурзията?

Фирмата плаща.

Оол/Öhl (2010: 265) изтъква, че фокусът може да съдържа детерминиран референт поради факта, че определеността е главно количествен признак, ограничаващ референта с оглед на дискурсия домейн („a definite referent can stay inside the focus since definiteness is primarily a quantificational feature restricting a reference set in relation to the discourse domain“).

6. Заключение

В тази студия се опитахме да разгледаме въпроса за реализирането на подлога в информационната структура на българското просто съобщително изречение. Както показва анализът на данните от писмени източници, подлогът топик

е най-често реализиран в лявата периферия на изречението и е обикновено определен. Неопределените форми изразяват фокалния елемент (информационен фокус или изцяло ново изречение). Тези форми се срещат както в лявата, така и в дясната периферия на изречението, но изречения с краен (поствербален) неопределен подлог са по-често срещани в текстовете. Контрастният фокус, от друга страна, поради формални и семантични прилики с топика се реализира в лявата периферия на изречението и предава новата информация индиректно.

Неопределеността може да се разглежда като критерий/механизъм за предаването на фокуса, докато определеността не е критерий за разграничаване на прагматичните роли, тъй като и топикът, и фокусът могат да бъдат определени. Формите с *един* би било по-уместно да се разглеждат като средство, с което се изразява фокусът, независимо от факта, че началният подлог, маркиран с *един*, се третира в някои изследвания като топик, т.е. с него се въвежда нов референт.

Топикът и фокусът най-естествено се разграничават посредством прозодичния елемент, но тъй като този елемент липсва в писмения език, там разграничаването на прагматичните роли се базира на взаимовръзката на редица фактори като синтактична структура (словоред), формални особености (определеност/неопределеност), комуникативен динамизъм и контекстуални особености.

Литература

- Васева-Кадънкова 1980:** Васева-Кадънкова, И. Наблюдения върху еднородните части на изречението с оглед към актуалното членение. – In: *Sbornic Praci Filosofské Fakulty Brénské Univerzity*, 119–129.
- Георгиева 1974:** Георгиева, Е. *Словоред на простото изречение в българския книжовен език*. София: Издателство на БАН.
- Георгиева 1987:** Георгиева, Е. *Словоред на усложненото просто изречение*. София: Издателство на БАН.
- Иванчев 1957:** Иванчев, С. Наблюдения върху употребата на члена в българския език. – *Български език*, VII, № 6, 499–524.
- Иванчев 1968:** Иванчев, С. Проблеми на актуалното членение на изречението. – *Славянска филология*, т. 10, 39–53.
- Маслов 1956:** Маслов, Ю. *Очерк болгарской грамматики*. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.
- Ницолова 2001:** Ницолова, Р. За контрастния фокус с частици в българския език. – В: *Съвременни лингвистични теории*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 76–85.
- Ницолова 2008:** Ницолова, Р. *Българска граматика. Морфология*. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Стаменов 1985:** Стаменов, Х. За употребата на *един* като показател за неопределеност в българския език (в сравнение с английски) – *Език и литература*, кн. 3, 33–44.
- Станков 1995:** Станков, В. Семантични особености на категорията неопределеност на имената в българския език. – В: *Българско езикознание, т. 1. Проблеми на граматичната система на българския език*. Съст. В. Станков. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 87–150.

- Станков, Иванова 1989:** Станков, В., М. Иванова. За неопределените именни синтагми, изразяващи специфичност/неспцифичност. – *Български език*, № 1, 14–27.
- Тишева 2009:** Тишева, Й. За словоредните модели на българското просто изречение. – *Отговорността пред езика*, кн. 3, 244–255.
- Тишева 2013:** Тишева, Й. *Прагматични аспекти на устната реч*. Е-издание на Център за семиотични и културни изследвания.
- Тишева, Джонова 2006:** Тишева, Й., М. Джонова. Старият „нов“ топик. – В: *Славистика и общество*. Съст. М. Младенова, И. Монова. София: Херон прес, 231–237.

References

- Antinucci, Cinque 1977:** Antinucci, F., G. Cinque. Sull'ordine delle parole in italiano: l'emarginazione. – In: *Studi di grammatica italiana*, 6, 121–146.
- Breul, Göbbel, Thiel 2010:** Breul, C., E. Göbbel, A. Thiel. Introduction. – In: *Comparative and Contrastive Studies on Information Structure*, ed. by C. Breul, E. Göbbel. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1–14.
- Dik, Hengeveld 1997:** Dik, S., K. Hengeveld. *The Theory of Functional Grammar. Part II: Complex and Derived Constructions*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Erteschik-Shir 2007:** Erteschik-Shir, N. *Information Structure*. Oxford: University Press.
- Fesenmeier 2009:** Fesenmeier, L. On Two Functions of Verb-Subject Order in Old Italian. – In: *Information Structure and Its Interfaces*, ed. by L. Mereu. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 229–265.
- Friedman 1976:** Friedman, V. The questions of a Bulgarian indefinite article. – In: *Bulgaria Past & Present*. American Association for the Advancement of Slavic Studies, 334–339.
- Gebert 2009:** Gebert, L. Information Structure in Slavic Languages. – In: *Information Structure and Its Interfaces*, ed. by L. Mereu. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 307–322.
- Georgieva 1974:** Georgieva, E. *Slovoled na prostoto izrechenie v balgarskiya knizhoven ezik* [The Word Order of the Simple Sentence in the Bulgarian Written Language]. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences.
- Georgieva 1987:** Georgieva, E. *Slovoled na uslozhnenoto prostoto izrechenie* [The Word Order of the Complex Simple Sentence]. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences.
- Givon 1984:** Givon, T. *Syntax*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gundel 1988:** Gundel, J. K. Universals of Topic-Comment Structure. – In: *Studies in Syntactic Typology*, ed. by M. Hammond, E. A. Moravcsik, J. Wirth. Amsterdam: John Benjamins, 209–239.
- Halliday 1967:** Halliday, M. A. K. Notes on Transitivity and Theme in English. – *Journal of Linguistics*, 3, 37–81.
- Halliday 1985:** Halliday, M. A. K. *In Introduction to Functional Grammar*. London: Arnold.
- Hockett 1958:** Hockett, Ch. F. *A Course in Modern Linguistics*. New York: Macmillan.
- Ivanchev 1957:** Ivanchev, S. Nablyudeniya varhu upotrebata na chlena v balgarskiya ezik [Observations of the Usage of the Article in the Bulgarian Language]. – *Balgarski ezik*, VII, No. 6, 499–524.
- Ivanchev 1968:** Ivanchev, S. Problemi na aktualnoto chlenenie na izrechenieto [Problems of the Actual Division of the Sentence]. – *Slavyanska filologiya*, vol. 10, 39–53.

- Janinskaja 2016:** Janinskaja, K. Information Structure in Slavic. – In: *Information Structure*, ed. by C. Féry, S. Ishihara. Oxford: University Press, 709–732.
- Kiss 1998:** Kiss, K. Identificational Focus Versus Information Focus. – *Language*, 74, 245–273.
- Krapova 2002:** Krapova, I. On the Left Periphery of the Bulgarian Sentence. – In: *University of Venice Working Papers in Linguistics*, vol. 12, 107–128.
- Krapova 2004:** Krapova, I. Word Order in Topic-Focus Structures in the Balkan Languages. – In: *L'Europa d'oltremare. Contributi italiani al IX Congresso Internazionale dell'Associazione Internazionale d'etudes du Sud-Est Europeen*, Tirana, 30 agosto–3 settembre 2004. Romania Orientale VII, Roma, 139–161.
- Lambrecht 1994:** Lambrecht, K. *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons 1999:** Lyons, C. *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maslov 1956:** Maslov, Y. *Ocherk bolgarskoj grammatiki* [Description on the Bulgarian Grammar]. Moskva: Izdatel'stvo literatury na inostrannyh iazykah,.
- Mereu 2009:** Mereu, L. Universals of Information Structure. – In: *Information structure and Its Interfaces*, ed. by L. Mereu. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 75–100.
- Naylor 1983:** Naylor, K.E. On Expressing 'Definiteness' in the Slavic Languages and English. – In: *American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists*, 203–220.
- Nicolova 2001:** Nicolova, R. Za kontrastniya fokus s chastitsi v balgarskiya ezik [On the Contrastive Focus with Particles in Bulgarian]. – In: *Savremenni sintaktichni teorii* [Contemporary Syntactic Theories]. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, 76–85.
- Nicolova 2008:** Nicolova, R. *Balgarska gramatika. Morfologiya* [Bulgarian Grammar. Morphology]. Sofia: UI „Sv. Kliment Oxridski“.
- Óhl 2010:** Óhl, P. Formal and Functional Constraints on Constituent Order and Their Universality. – In: *Comparative and Contrastive Studies on Information Structure*, ed. by C. Breul, E. Göbbel. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 231–275.
- Primus 1993:** Primus, B. Word Order and Information Structure: A Performance-Based Account of Topic Position and Focus Positions. – In: *Syntax. Ein internationales handbuch zeitgenössischer forschung / An International Handbook of Contemporary Research*, ed. by: J. Jacobs, A. von Stechow, W. Sternefeld, T. Vennemann. Berlin: de Gruyter, 880–896.
- Reinhart 1981:** Reinhart, T. Pragmatics and linguistics: an analysis of sentence topics. – *Philosophica*, 27, 53–94.
- Rizzi 1997:** Rizzi, L. The fine structure of the left periphery. – In: *Elements of Grammar*, ed. by L. Haegeman. Dordrecht: Kluwer, 281–337.
- Rizzi 2001:** Rizzi, L. On the Position of Int(errogative) in the Left Periphery of the Clause. – In: *Current Studies in Italian Syntax. Essays Offered to Lorenzo Renzi*, ed. by G. Cinque, G. Salvi. Amsterdam: Elsevier, 287–296.
- Rudin 1986:** Rudin, C. *Aspects of Bulgarian Syntax: Complementizers and Wh-Constructions*. Columbus: Slavica Publishers.
- Rudin et al. 1999:** Rudin C., C. Kramer, L. Billings, M. Baerman. Macedonian and Bulgarian *li* Questions: Beyond Syntax. – In: *Natural Language and Linguistic Theory*. Netherland: Kluwer Academic Publishers, 541–586.
- Sasse 1995:** Sasse, H.-J. Prominence Typology. – In: *Syntax: Ein internationales handbuch zeitgenössischer forschung / An International Handbook of Contemporary Research*, ed. by J. Jacobs, A. Von Stechow, W. Sternefeld, T. Vennemann. Berlin: de Gruyter, 1065–1075.

- Stamenov 1985:** Stamenov, H. Za upotrebata na edin kato pokazatel na neoperelenost v balgarskiya ezik (v sravnenie s angliyski) [On the Usage of *Edin* as a Marker of Indefiniteness in Bulgarian (in Comparison with English)] – *Ezik i literatura*, 3, 33–44.
- Stankov 1995:** Stankov, V. Semantichni osobenosti na kategoriyata neopredelenost na imenata v balgarskiya ezik [Sematic Features of the Category of Indefiniteness in Bulgarian]. – In: *Balgarsko ezikoznanie*, 1. *Problemi na gramatichninata sistema na balgarskiya ezik* [Bulgarian Linguistics, 1. Problems of the Grammatical System of Bulgarian], comp. by V. Stankov. Sofia: AI „Marin Drinov“.
- Stankov, Ivanova 1989:** Stankov, V., M. Ivanova. Za opredelenite imenni sintagmi izrazjavashti spetsifichnost/ne spetsifichnost [On the Definite Noun Synagms Expressing Definiteness/Indefiniteness]. – *Balgarski ezik*, No. 1, 14–27.
- Tisheva 2001:** Tisheva, Y. Bulgarian Yes-No Questions with Particles *Nali* and *Nima*. – *Proceedings from FDSL*, 4. Potsdam.
- Tisheva 2007:** Tisheva, Y. On Right Dislocation and Marginalization in Bulgarian. – In: *Linguistic Investigations Into Formal Description of Slavic Languages*. Frankfurt am Main: Peter Lang International Verlag der Wissenschaften, 389–397.
- Tisheva 2009:** Tisheva, Y. Za slovorednite modeli na bagarskoto prosto izrechenie [On the Word Order Models of the Bulgarian Simple Sentence]. – *Otgovornostta pred ezika* [Responsibility for Language] 3, 244–255.
- Tisheva 2013:** Tisheva, Y. *Pragmatichni aspekti na ustnata rech* [Pragmatic Aspects of the Speech]. E-izdanie na Tsentar za semiotichni i kulturni izsledvanija.
- Tisheva, Dzhonova 2002:** Tisheva, Y., M. Dzhonova. Information Structure and Clitics in Treebanks. –In: *Proceedings of the First Workshop on Treebanks and Linguistic Theories*. Sozopol.
- Tisheva, Dzhonova 2006:** Tisheva, Y., M. Dzhonova. Starijat „nov“ topik [The Old “New” Topic]. – In: *Slavistika i obshtestvo* [Slavic Studies and Society], comp. M. Mladenova, I. Monova. Sofia: Heron press, 231–237.
- Vallduví 1992:** Vallduví, E. *The informational component*. New York: Garland.
- Vallduví, Engdahl 1996:** Vallduví, E., E. Engdahl. The Linguistic Realization of Information Packaging. – *Linguistics*, 34, 459–519.
- Van Valin 1993:** Van Valin, Jr., R. (ed.). *Advances in role and reference grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- Vaseva-Kadankova 1980:** Vaseva-Kadankova, I. Nablyudeniya varhu ednorodnite chasti na izrechenieto s ogled na aktualnoto chlenenie [Observations on the Homogeneous Parts of the Sentence in Relation to the Actual Division]. – In: *Sbornic Praci filosofskê fakulty Brênskê Univerzity*, 119–129.

Проф. д.н. Елеонора Йовкова-Шии
 Университет Тояма, Япония
 yovshii@las.u-toyama.ac.jp
<https://orcid.org/0000-0002-6121-1050>

Eleonora Yovkova-Shii, Prof. Dr.Sc.
 University of Toyama, Japan
 yovshii@las.u-toyama.ac.jp
<https://orcid.org/0000-0002-6121-1050>